

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Циклова комісія соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної
підготовки**

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ**

навчальної дисципліни «Конституційне право»
обов'язкових компонент освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів

Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 26.09.22 № 9

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 19.09.22 № 2

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 23.09.22 № 9

Розглянуто на засіданні циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, протокол від 14.09.2022 № 4

Розробник: викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки, спеціаліст вищої категорії Хомяк О.В.

Рецензенти:

1. Викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін та фізичної підготовки КЛК ХНУВС, к.пед.н., доктор філософії, спеціаліст вищої категорії, Кірюхіна М.В. .
2. Доцент кафедри юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського кандидат юридичних наук Латишева В.В.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами

1.1 Денна форма навчання

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Контрольні роботи	Самостійна робота	
семестр №2							
Тема № 1: Конституційне право як галузь права, наука, навчальна дисципліна.	5	1		-	-	4	залік
Тема № 2: Конституція як основний закон суспільства і держави.	6	2		-	-	4	
Тема № 3: Засади конституційного ладу сучасної держави.	8	2	2	-	-	4	
Тема № 4: Конституційно-правове закріплення державних символів України.	5	1	-	-	-	4	
Тема № 5: Основи конституційно-правового статусу особи у сучасних державах.	8	2	2	-	-	4	
Тема № 6: Основи конституційно-правового статусу національних меншин у сучасних державах.	5	1		-	-	4	
Тема № 7: Форми безпосередньої демократії.	5	1		-	-	4	
Тема № 8: Форма сучасних держав.	8	2	2	-	-	4	
Тема № 9. Система органів державної влади у сучасних країнах.	5	1		-	-	4	
Тема № 10: Глава держави у сучасних країнах.	5	1	2	-	-	2	
Тема № 11: Парламент у сучасних державах.	5	1	2	-	-	2	
Тема № 12: Уряд у сучасних державах.	5	1		-	-	4	
Тема № 13. Центральні органи виконавчої влади в Україні	5	1	-	-	-	4	
Тема № 14: Судова влада у сучасних державах.	5	1	-	-	-	4	
Тема № 15: Правоохоронні органи сучасних держав.	5	1	-	-	-	4	
Тема № 16: Територіальна організація публічної влади у сучасних державах.	5	1	-			4	
Всього годин за семестр №2	90	20	10		-	60	

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 3: Засади конституційного ладу сучасної держави

Семінарське заняття № 1: Засади конституційного ладу сучасної держави

Навчальна мета заняття: формування комплексного наукового уявлення про засади конституційного (державного) ладу сучасних держав.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття конституційного ладу, його ознаки та умови.
2. Взаємозв'язок між конституційним ладом і суспільним ладом та політикою держави.
3. Поняття та ознаки засад конституційного ладу. Система та зміст принципів, що становлять засади конституційного ладу України.
4. Система та зміст принципів, що становлять засади конституційного ладу різних зарубіжних країн.
5. Загальне й особливе у конституційному ладові зарубіжних країн.

Методичні вказівки

Розкриття першого питання плану слід розпочати, що конституційний лад можна розуміти, по-перше, як фактичну конституцію, по-друге, як певний спосіб організації держави, що закріплений в конституції, і по-третє, як такий стан відносин, що характеризує державу як конституційну. Саме щодо останнього розуміння даного питання слід розкрити ознаки та умови існування конституційного ладу (реальна конституція та ін.).

Наступне питання плану вимагає від студента навчитися розмежовувати такі поняття як суспільний лад та конституційний лад та вміти розкривати їх співвідношення. Слід насамперед, уяснити, що суспільний лад у конституційній державі обов'язково отримує більш чи менш повне закріплення й гарантії на рівні конституції як основного закону.

Третє питання плану передбачає необхідність розкриття поняття «засади конституційного ладу» та розкриття його ознак (зокрема, фундаментальність, політико-правовий характер, підвищена стабільність та ін.). Також дане питання передбачає розкриття системи та змісту принципів, що становлять засади конституційного ладу України (зокрема йдеться про наступні принципи: народного суверенітету, державного суверенітету, найвищої соціальної цінності людини, демократизму, унітаризму, соціальної держави тощо).

Четверте та п'яте питання плану передбачає розкриття системи принципів конституційного (державного) ладу зарубіжних країн. При цьому слід звернути увагу на загальне й особливе у конституційному ладові зарубіжних країн.

Питання цільових виступів:

1. Поняття суспільного ладу та його елементи.
2. Поняття державний лад та конституційний лад: співвідношення.

Теми рефератів:

1. Конституційне закріплення політичного ладу у зарубіжних країнах.
2. Конституційне закріплення економічної системи у зарубіжних країнах.
3. Конституційне регулювання соціальних відносин у зарубіжних країнах.
4. Закріплення конституційного ладу в Конституції та чинному законодавстві України.
5. Економічна система України та її конституційно-правове регулювання.
6. Принцип суспільно-політичного плюралізму у зарубіжних країнах.

Література:

Базова: 1, 49, 52-57, 63.

Допоміжна: 5, 14, 27, 30, 36.

Тема № 5: Основи конституційно-правового статусу особи у сучасних державах.

Семінарське заняття № 2: Основи конституційно-правового статусу особи у сучасних державах.

Навчальна мета заняття: охарактеризувати елементи основ правового статусу особи, розкрити сутність і зміст конституційних прав, свобод та обов'язків громадян як головного елемента основ правового статусу особи.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття основ правового статусу особи та його елементи. Загальні та спеціальні принципи правового статусу особи в Україні.
2. Основні (конституційні) права і свободи: поняття, ознаки, види.
3. Поняття, ознаки та класифікація основних обов'язків громадян України.
4. Гарантії реалізації основних прав і свобод громадян України.
5. Поняття та ознаки громадянства.
6. Принципи громадянства України. Категорії осіб, що належать до громадянства України.
7. Набуття і припинення громадянства України.
8. Система органів, що беруть участь у вирішенні питань громадянства України, їх компетенція. Процедури з питань громадянства України.

Методичні вказівки

Дане семінарське заняття присвячене одній з ключових тем конституційного права, оскільки сучасний конституціоналізм виходить з постулату про найвищу соціальну цінність людини.

Розкриваючи перше питання плану, слід сформулювати визначення основ правового статусу особи, навести перелік усіх елементів, розкрити їх зміст. Необхідно розмежувати поняття «загальний», «спеціальний» та «індивідуальний» правовий статус, а також основи правового статусу в широкому та вузькому сенсі слова. Варто акцентувати увагу на відмінностях між правами і свободами, правами людини і правами громадянина. Слід також мати на увазі, що основи правового статусу особи є історично змінюваною категорією, що наповнюється дедалі глибшим змістом і найбільш концентровано відображає прогрес суспільства і держави. Необхідно навести перелік загальних і спеціальних принципів правового статусу особи, розкрити зміст кожного з них. Особливу увагу слід звернути на ті принципи, що становлять засади конституційного ладу України, насамперед, принципи найвищої соціальної цінності людини, верховенства права, рівноправності, визнання міжнародно-правових стандартів.

Друге питання плану вимагає формулювання визначення основних (конституційних) прав і свобод, системного викладення їх сутнісних ознак та класифікації за різними критеріями. Окремо слід спинитися на кожній з груп основних прав, розкрити їх зміст та спосіб конституційного закріплення. Аналогічно слід підходити й до викладення питання про основні обов'язки громадян України. Особливу увагу слід звернути на те, що на відміну від відкритого переліку основних прав, перелік основних обов'язків є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає.

Звертаючись до гарантій реалізації основних прав і свобод, слід сформулювати їх визначення, відмежувати їх від інших елементів правового статусу особи. Необхідно навести класифікацію гарантій реалізації основних прав і свобод.

Розкриваючи п'яте питання, слід сформулювати визначення громадянства, розкрити його сутність та ознаки. При цьому слід мати на увазі, що теоретичні визначення дещо відрізняються від легального (законодавчого).

Шосте питання необхідно розпочати з вказівки на те, що сутність громадянства найбільш концентровано виявляється в його принципах, серед яких розрізняють загальні (загальноправові) та спеціальні. Слід навести перелік принципів громадянства України і розкрити їх зміст, ілюструючи свою відповідь посиланнями на чинний Закон України «Про громадянство України» 2001 р. Наводячи перелік категорій осіб, які є громадянами України, варто визначити, з якою метою Законом передбачені ці категорії, до якої категорії належите Ви і чому.

Сьоме питання плану передбачає надання визначення поняття набуття громадянства України. Необхідно розкрити зміст кожної з підстав набуття громадянства України, що передбачені ст. 6 Закону України «Про

громадянство України». Потрібно навести перелік вимог, що ставляться до осіб, які виявили бажання бути прийнятими до громадянства України, а також назвати категорії осіб, які не можуть бути прийняті до громадянства України за жодних підстав. Особливу увагу слід приділити проблемам визначення громадянства дітей. Слід вказати які підстави набуття громадянства існують в інших країнах.

Відповідаючи на сьоме питання плану, слід сформулювати визначення припинення громадянства, навести перелік підстав припинення громадянства України за чинним законодавством. Особливу увагу слід приділити підставам для втрати громадянства України та з'ясуванню моменту, з якого припиняється громадянство України. Доречним є аналіз підстав припинення громадянства у сучасних країнах.

Обґрунтована відповідь на останнє питання плану потребує звернення не тільки до Закону України «Про громадянство України», а й інших нормативно-правових актів. Зверніть увагу на те, які документи, до яких органів і у які строки мають бути подані для вирішення тих чи інших питань, пов'язаних з громадянством України.

Питання цільових виступів:

1. Принцип єдиного громадянства: сутність та проблеми реалізації.
2. Принцип «права крові».
3. Принцип «права ґрунту».

Теми рефератів:

1. Спрощений порядок набуття громадянства України.
2. Прийняття до громадянства України.
4. Втрата громадянства України.
5. Комісія при Президентові України з питань громадянства: порядок утворення, склад, повноваження.
6. Процедура з питань громадянства.

Література:

- Базова: 1, 12, 15, 18, 31, 33, 40, 44, 50, 52-57, 59, 63
Допоміжна: 12, 21-23, 25, 26, 35, 38.

Тема № 8: Форма сучасних держав

Семінарське заняття № 3: Форма сучасних держав

Навчальна мета заняття: формування загального уявлення про сучасні форми правління та політичного режиму, їх особливості на прикладі різних країн.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Різноманітність форм сучасних зарубіжних країн та їх причини.

2. Поняття та види форми правління. Основні моделі республіканської та монархічної форм правління в зарубіжних країнах.
3. Монархія, її ознаки та види.
4. Республіка: поняття, види.
5. Поняття політичного режиму і його види. Відображення політичного режиму в конституційному (державному) праві.
6. Демократичний режим, його ознаки. Різновиди демократичного державного режиму.
7. Авторитарний та тоталітарний політичні режими: ознаки та різновиди.
8. Поняття державного (політико-територіального) устрою і його значення для соціального управління.
9. Унітарна форма політико-територіального устрою та її різновиди.
10. Автономія та її різновиди.
11. Федерація та її різновиди. Сецесія.
12. Розподіл компетенції між федерацією та її суб'єктами. Система органів влади суб'єктів федерації.
13. Україна як унітарна держава. Державний та адміністративно-територіальний устрій України.
14. Принципи адміністративно-територіального устрою України.

Методичні вказівки

При відповіді на перше питання варто виходити з того, що форма держави в найбільш загальному вигляді визначає, на яких принципах побудована і як територіально організована державна влада. Форма держави визначає структуру і принципи взаємовідносин основних органів держави (парламенту, уряду, глави держави), розподіл держави на складові частини і юридичний статус цих частин, а також методи діяльності держави і характер прямих і зворотних зв'язків із громадськістю. Необхідно дати визначення форми держави, пояснити причини її багатоманітності, дослідити класифікацію форм держави в конституційному праві.

Друге питання плану передбачає загальну характеристику існуючих видів форм правління. Розкривати питання необхідно на прикладі конкретних держав. Слід визначити, яка форма правління існує в Україні.

При відповіді на друге питання необхідно дати поняття монархії як форми правління, визначити види монархій, які існують у сучасному світі та проаналізувати їх ознаки. Доцільно порівняти між собою держави з однаковими видами монархій.

Відповідь на четверте питання передбачає вивчення такої форми правління, як республіка. Необхідно визначити види існуючих республік та проаналізувати їх ознаки. Корисно також порівняти президентську республіку з дуалістичною монархією, а парламентську республіку – із парламентською монархією.

При вивченні п'ятого питання необхідно, насамперед, дати визначення політичного режиму як одного з елементів форми держави, розглянути його

види та ознаки; розкрити фактори, що визначають встановлення політичного режиму та його еволюцію, вплив політичного режиму на форму державного устрою. Необхідно визначити, яким чином політичний режим знаходить своє закріплення у конституціях сучасних країн.

Шосте і сьоме питання мають бути присвячені характеристиці відповідних видів політичного режиму. Необхідно розглянути властивості та ознаки кожного виду демократичного та недемократичного політичного режиму.

При розгляді восьмого питання слід виходити з того, що наявність власної території є невід'ємною ознакою державності. Державна територія – це просторові межі здійснення державної влади, частина земної кулі в межах державних кордонів, на яку поширюється суверенітет відповідної держави. Територіальний устрій характеризує державну територію з точки зору її поділу на складові частини, кожна з яких являє собою особливий геополітичний і соціокультурний комплекс з власною економікою, ресурсною базою, населенням, органами влади, населенням тощо. Державний устрій розглядає державну територію як просторові межі владної діяльності тих чи інших органів державної влади, як певну організацію державного апарату «по вертикалі», ступінь його централізації чи децентралізації. Узагальненою категорією, що охоплює обидва згадані поняття, є форма державного устрою як елемент форми держави. Слід дати визначення державного (політико-територіального) устрою, а також вказати фактори, що впливають на його визначення.

Дев'яте питання плану передбачає розкриття сутності унітарної форми держави та її різновидів. Слід охарактеризувати загальні ознаки унітарної форми територіального устрою, наприклад, такі як єдина система законодавства, єдина система органів державної влади, єдина судова система та ін. Крім того, мають бути розглянуті види унітарних держав за ступенем залежності місцевих органів від центральної влади, серед яких виділяють централізовані, децентралізовані, відносно децентралізовані.

Відповідь на десяте питання плану слід розпочати з поняття автономії як самостійної територіальної одиниці унітарної або федеративної держави. При цьому слід мати на увазі, що наявність автономії не виключає унітаризму. Необхідно з'ясувати, які існують види автономій та розкрити їх зміст.

Одинадцяте та дванадцяте питання слід приділити розкриттю федеративної форми територіального устрою, аналізу її ознак та видів. Крім того, слід врахувати, що в конституційному праві існує декілька основних моделей конституційно-правового розподілу компетенції між федерацією та суб'єктами федерації (виключної федеральної компетенції, виключної компетенції суб'єктів федерації, конкуруючої та залишкової компетенції).

Тринадцяте та чотирнадцяте питання плану слід присвятити територіальному устрою нашої держави. Необхідно, насамперед, охарактеризувати ознаки України як унітарної держави; визначити поняття та дослідити систему адміністративно-територіального устрою України. На основі ст. 132 Конституції України необхідно проаналізувати засади

територіального устрою України. Крім того, мають бути з'ясовані особливості конституційно-правового статусу міст Києва і Севастополя у складі України. Особлива увага має бути приділена питанню щодо з'ясування статусу Автономної Республіки Крим, виходячи з того, що на сьогоднішній день Автономна Республіка Крим є тимчасово окупованою територією України.

Питання цільових виступів:

1. Демократичний режим і його ознаки.
2. Різновиди демократичного державного режиму.
3. Форма держави як інститут державного (конституційного) права зарубіжних країн.
4. Форми правління у зарубіжних країнах.
5. Адміністративно-територіальний поділ унітарних держав.
6. Автономії: поняття, види.

Теми рефератів:

1. Авторитарний та тоталітарний політичні режими: ознаки та різновиди.
2. Демократичний політичний режим: поняття, види.
3. Сучасні абсолютні монархії на шляху до модернізації.

Література:

Базова: 1, 49, 52-57, 63.

Допоміжна: 1, 15.

Тема № 10: Конституційно-правовий статус глави держави

Семінарське заняття № 4: Конституційно-правовий статус глави держави

Навчальна мета заняття: формування загального уявлення про статус глави держави у різних країнах.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Соціальне призначення та політична роль глави держави в системі вищих органів держави.
2. Президент, монарх, колегіальний глава держави. Порядок заміщення посади глави держави.
3. Підстави та порядок дострокового припинення повноважень глави держави в зарубіжних країнах.
4. Функції та компетенція глави держави.
5. Конституційно-правовий статус Президента України.

Методичні вказівки

При відповіді на перше питання необхідно з'ясувати поняття та види глави держави, а також місце глави держави в системі вищих органів державної влади.

Друге питання теми передбачає з'ясування особливостей правового статусу монарха та президента як глави держави. Аналізуючи способи заміщення посади глави держави у різних країнах слід мати на увазі, що вони є різними для монарха та президента. При цьому варто пам'ятати, що монарх як глава держави, отримує свою владу відповідно до існуючої системи престолонаслідування, які необхідно охарактеризувати. У той же час, посада президента є виборною, а тому необхідно розглянути існуючі способи та умови обрання президента. Крім того, необхідно

При відповіді на третє питання необхідно визначити існуючі у сучасних країнах підстави та процедуру дострокового припинення повноважень глави держави. Слід пам'ятати, що у країнах англосаксонської правової системи особлива процедура притягнення до відповідальності глави держави (або інших вищих посадових осіб) одержала найменування «імпічмент».

Четверте питання теми присвячене характеристиці функцій та повноважень глави держави. При цьому необхідно оцінити значимість інституту «вето», а також чітко визначити його види: *абсолютне (резолютивне), відкладене (відносне), вибіркове, конструктивне, «кишенькове»*. Слід також пам'ятати, що обсяг повноважень глави держави напряду залежить від форми правління.

Відповідь на останнє, п'яте питання, передбачає формування цілісного уявлення про роль і місце Президента України в державному механізмі Української держави. На основі Конституції та Законів України необхідно розкрити: порядок обрання та набуття повноважень Президентом України; визначити прерогативні, предметні та інструментальні функції Президента України, а також похідні від них повноваження; підстави та порядок дострокового припинення повноважень глави держави (особливу увагу слід приділити підставам та порядку усунення Президента України з посади в порядку імпічменту); гарантії діяльності глави держави; систему допоміжних органів при Президентіві України.

Питання цільових виступів:

1. Функції глави держави.
2. Колегіальний глава держави.
3. Процедура імпічменту в зарубіжних країнах.

Теми рефератів:

1. Компетенція Президента Польщі у сфері законодавства.
2. Комісія при Президентіві України з питань громадянства: порядок утворення, склад, повноваження.
3. Правовий статус монарха у Великій Британії.
4. Правовий статус монарха в Саудівській Аравії.
5. Конституційно-правовий статус Президента України.

Література:

Базова: 1, 14, 39, 46, 49, 52-57, 63.

Допоміжна: 5.

Тема № 11: Парламент і парламентаризм у сучасних державах **Семінарське заняття № 5: Парламент і парламентаризм у сучасних** **держав**

Навчальна мета заняття: формування загального уявлення про парламент та парламентаризм у сучасних державах.

Кількість годин – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття парламенту і парламентаризму. Соціальне призначення і політична роль парламенту.
2. Порядок формування парламенту та його структура. Правовий статус керівництва парламенту та його органів.
3. Функції та компетенція парламенту.
4. Парламентські процедури. Законодавчий процес та його основні стадії.
5. Форми парламентського контролю за діяльністю уряду.
6. Правове становище парламентарів.

Методичні вказівки

Вивчаючи перше питання теми, необхідно чітко усвідомити значення понять «парламент» і «парламентаризм», адже це поняття взаємозалежні і взаємообумовлені, але аж ніяк не рівнозначні. Крім того, має бути визначено, яку роль парламент відіграє у суспільстві.

Готуючись до другого питання студенту необхідно з'ясувати структуру та порядок формування парламентів. Окрема увага має бути приділена порядку формування та структурі Верховної Ради України. Також необхідно визначити роль спікера, комітетів палат, партійних фракцій, лобістів, омбудсмена та інших органів у діяльності парламенту.

При відповіді на третє питання слід розглянути основні повноваження парламенту. Крім того, необхідно розкрити прерогативні, предметні та інструментальні функції Верховної Ради України, а також похідні від них повноваження. При цьому варто звернутися не тільки до Конституції України, але й до галузевого законодавства.

При освітленні питання про законодавчу процедуру важливо виявити суб'єктів законодавчої ініціативи, визначити роль у законодавчій діяльності як палат парламенту, так і глави держави, і уряду. Зверніть увагу на спільні та відмінні риси законодавчої процедури різних країн. Особливу увагу слід звернути на законодавчу процедуру в Україні. Для цього необхідно ознайомитися з положеннями Основного Закону, а також Закону України «Про Регламент Верховної Ради України».

Розкриваючи п'яте питання плану слід надати характеристику формам парламентського контролю за діяльністю уряду (питання, запити, висловлення недовіри (резолуція осуду) або відмову в довірі уряду), інтерпеляція тощо).

Ключовими елементами правового становища парламентарія, що розглядається в останньому, шостому питанні, є його права й обов'язки, насамперед в стінах парламенту, а також за його межами. Окремо варто приділити увагу гарантіям діяльності депутатів, передусім депутатському імунітету й індемнітету. Особливості притягнення депутата до юридичної відповідальності за скоєння правопорушень визначаються змістом й обсягом депутатської недоторканності.

Питання цільових виступів:

1. Парламентські процедури.
2. Омбудсмен.

Теми рефератів:

1. Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади. Порядок формування Верховної Ради України та її структура.
3. Законодавчий процес в Україні та його основні стадії.
4. Конституційно-правовий статус народного депутата України.

Література:

- Базова: 1, 8, 10, 13, 26, 34, 39, 49, 52-57, 62, 63.
Допоміжна: 4, 6, 16, 17, 29, 31, 37.

3. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в інтернеті

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Конституція Автономної Республіки Крим від 21 жовтня 1998 р., затв. Законом України від 23 грудня 1998 р. № 350-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 5-6. – Ст.43.
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
4. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>
5. Закон України «Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим» від 2 березня 2000 р. № 1524-III (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1524-14>
6. Закон України «Про Раду міністрів Автономної Республіки Крим» від 16 червня 2011 р. № 3530-VI (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3530-17>
7. Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 р. № 2493-III (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>
8. Закон України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 р. № 2790-XII (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>
9. Закон України «Про столицю України – місто-герой Київ» від 15 січня 1999 р. № 401-XIV (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/401-14>
10. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>
11. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р. № 3166-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>
12. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 р. № 3671-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>
13. Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 р. № 4061-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>
14. Закон України «Про вибори Президента України» від 5 березня 1999 р. № 474-XIV (В ред. Закону від 18 березня 2004 р. № 1630-IV) [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1630-15>

15. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

16. Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 № 5475-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5475-17>

17. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 № 4572-VI (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

18. Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. № 2235-III (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>

19. Закон України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 р. № 3855-XII (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>

20. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 р. № 157-VIII (зі змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/157-19>

21. Закон України «Про доступ до публічної інформації» в ред. від 1 травня 2015 р. підстава 319-19 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>

22. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 р. № 2782-XII (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>

23. Закон України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 р. № 5029-VI (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>

24. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII (В ред. Закону від 13 січня 2011 р. № 2938-VI) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

25. Закон України „Про Кабінет Міністрів України” від 27 лютого 2014 р. № 794-VII (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>

26. Закон України «Про комітети Верховної Ради України» від 4 квітня 1995 р. № 116/95-ВР (В ред. Закону від 22 грудня 2005 р. № 3277-IV) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/116/95-вр>

27. Закон України „Про Конституційний Суд України” від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>

28. Закон України «Про місцеві вибори» 14 липня 2015 року № 595-VIII (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/595-19>

29. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1 грудня 1998 р. № 281-XIV (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/281-14>

30. Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 р. № 2494-XII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>

31. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

32. Закон України «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2365-III (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>

33. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>

34. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>

35. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. № 987-XII (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>

36. Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» від 11 липня 2002 р. № 93-IV (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93-15>

37. Закон України „Про судоустрій і статус суддів” від 2 червня 2016 р. №-1402-VIII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

38. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 р. № 3759-XII (В ред. Закону від 12 січня 2006 р. № 3317-IV) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>

39. Закон України «Про Центральну виборчу комісію» від 30 червня 2004 р. № 1932-VI (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-15/page2>

40. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (зі змін. та доп.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004

41. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України» від 18 липня 2007 р. № 950 (зі змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/950-2007>

42. Постанова Кабінету Міністрів України «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» від 9 серпня 1993 р. № 611 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/611-93-%D0%BF>

43. Регламент Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/980_067/page

44. Роз'яснення Міністерства Юстиції України від 03.05.2012 «Про право на доступ до інформації як елемент правового статусу особи» [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n0012323-12>

45. Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 10 вересня 2014 р. № 442 (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/442-2014>

46. Указ Президента України «Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України» від 15 листопада 2006 року № 970/2006 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/970/2006>

47. Указ Президента України «Про систему центральних органів виконавчої влади» від 15 грудня 1999 р. № 1572/99 (із змін.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1572/99>

48. Батанов О. В. Муніципальне право України: підручник / відп. М. О. Баймуратов – Х.: «Одіссей», 2008. – 528 с.

49. Державне право зарубіжних країн. Особлива частина: навч. посіб. / [Л. Д. Варунц, А. В. Войціховський, Т. І. Гудзь та ін.]; за заг. ред В. О. Серьогіна; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВС, 2011. – 292 с.

50. Колодій А. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: підруч. для студ. ВНЗ та працівників місцевого самоврядування. – К.: «Правова єдність», всеукраїнська асоціація видавців, 2008. – 350 с.

51. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: підручник / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 504 с.

52. Коломієць Ю. М. Державне право зарубіжних країн. Загальна частина: навчальний посібник / Ю. М. Коломієць. – Х.: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2009. – 208 с.

53. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посіб. / за ред. В. О. Ріяки. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Юрінком, 2007. – 544 с.

54. Конституційне право України: підручник / за ред.: В. П. Колісник, Ю. Г. Барабаш. – Х.: Право, 2010. – 416 с.

55. Конституційне право: навч. посіб. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. М. І. Марчука; О. С. Бакумов, Л. Д. Варунц, Т. І. Гудзь та ін. Харків, 2017. 408 с.

56. Конституції зарубіжних країн: Навчальний посібник / Авт.-упоряд.: В. О. Серьогін, Ю. М. Коломієць, О. О. Марцеляк та ін. / За заг. ред. к. ю. н., доц. В. О. Серьогіна. Х.: «ФІНН», 2009. – 664 с.

57. Конституція України: Науково-практичний коментар / Ред. кол.: В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. – Х.: Право; К.: Ін Юре, 2003.

58. Молдован В. В. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина: навч. посіб. / В. В. Молдован, Л. І. Чулінда. – Рек. МОН. – К.: ЦУЛ, 2012. – 206 с.

59. Муніципальне право України: підручник / за ред. М. О. Баймуратова – 2-е вид. доп. – К.: Правова єдність, 2009. – 720 с.

60. Муніципальне право України: підручник / П. М. Любченко. – Харків: Видавництво «ФІНН», 2012. – 496 с.

61. Парламентське право України: навчальний посібник / За ред. О. Н. Ярмиша. – Х.: ХНУВС, 2007.

62. Серьогін В. О. Конституційне право України: навч. посіб. / В. О. Серьогін. – Х.: ХНУВС, 2010. – 368 с.

Допоміжна:

1. Алексєєнко І. Г. Форми правління в європейських країнах: шлях до уніфікації монархії та республіки // *Держава і право*. – 2010. – Вип. 50. – С. 699-705.

2. Артеменко І. Вплив політичних партій на діяльність органів державного управління в Україні: теоретико-методологічний аспект // *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2013. Вип. 2(10). – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2013-02\(10\)/4.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2013-02(10)/4.pdf)

3. Бальцій Ю. Громадянське суспільство в Україні в умовах розбудови правової демократичної державності // *Вісник Центральної виборчої комісії*. – 2008. – № 1. – С. 46-49.

4. Бандурка О. М., Древаль Ю. Д. Парламентаризм в Україні: становлення і розвиток: Монографія. – Х.: Ун-т внутр. справ, 1999.

5. Барабаш Ю. Конституційний вимір української демократії (історико-теоретичні нотатки) // *Право України*. 2014. № 7. С. 137-146.

6. Барабаш Ю. Г. Парламентський контроль в Україні (конституційно-правовий аспект): Монографія. – Х.: Легас, 2004.

7. Батанов О. В. Взаємовідносини між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування: проблеми адміністративно-правової теорії та практики // *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 1(І). С. 22-29.

8. Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні: Монографія. – К.: Ін Юре, 2003.

9. Беззуб І. Запровадження інституту конституційної скарги в Україні: українські реалії та міжнародний досвід // Наукові праці Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського. 2015. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2128:zaprovadzhennya-institutu-konstitutsijnoji-skargi-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350

10. Беляєва М. В. Інститути громадянського суспільства в механізмі реалізації політичної функції держави Україна // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 9-2(1). С. 54-57

11. Білоскурська О. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини – головний обов’язок держави // *Право України*. – 2011. – № 7. – С. 169-175.
12. Білоскурська О. Щодо поняття конституційних обов’язків // *Право України*. – 2004. – № 10. – С. 85-88.
13. Бодрова І.І. Проблеми конституційно-правового регулювання статусу Автономної Республіки Крим. – 2013. – Режим доступу: <http://cau.in.ua/ua/activities/analytics/id/bodrova-ii-problemi-konstitucijno-pravovogo-reguljuvannja-statusu-avtonomnoji-respubliki-krim-723/>
14. Бойко Ю. П., Садикова Е.Л. Світовий досвід розвитку федеративних відносин у багатонаціональних державах // *Порівняльно-правові дослідження*. – 2012. – № 1/2. – С. 126-133.
15. Бондар Р.Г. Соціально-економічні гарантії діяльності депутатів парламенту: досвід зарубіжних країн // *Право і безпека*. – 2006/5’2. – С.10-15.
16. Бондарчук О.В. До питання про скасування (обмеження) депутатської недоторканності в Україні // *Держава і право*. – 2012. – Вип. 57. – С. 166-171.
17. Борденюк В. Особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі у контексті законодавчих ініціатив // *Вісник Національної академії прокуратури України*. – 2010. – № 3. – С. 5-12. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnapr_2010_3_3.pdf
18. Бориславська О., Заверуха І. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України; Швейцарсько-український проект Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К.: ТОВ «Софія». – 2012. – 128 с.
19. Бориславський Л. Конституція України: її реалізація та способи удосконалення // *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 4. С. 103-111.
20. Бородін І. Права та свободи громадян, їх класифікація, гарантії реалізації // *Право України*. – 2001. – № 12. – С. 32-34.
21. Букач А.В., Шевченко О.О. Люстрація як інститут захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина // *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 59-61. – Режим доступу: http://par.in.ua/3_2017/16.pdf
22. Вдовіченко С., Кампо В. Право на людську гідність: українська теорія і практика у контексті європейського досвіду // *Вісник Конституційного Суду України*. – 2012. – № 4. – С. 55-63.
23. Вільчик Т. Адвокатура та громадянське суспільство у правовій державі // *Право України*. – 2014. – № 11. – С. 243-250.
24. Волинець В. Охорона прав людини і громадянина як функція сучасної демократичної держави // *Юридична Україна*. – 2013. – № 4. – С. 9–16.
25. Головань І., Кампо В. Повага і захист гідності людини в Україні: проблеми впровадження європейської моделі // *Право України*. 2015. № 2. С. 163-175.

26.Городюк А.Б. Проблеми та перспективи впровадження адміністративно-територіальної реформи в Україні // *Економіка. Управління. Інновації*. – 2013. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_17

27.Гречко О.О. Система принципів територіального устрою України: проблеми теорії та законодавчого закріплення // *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. – 2012. – Вип. 24. – С. 208-219.

28.Григорук Н. Гарантії діяльності народних депутатів України // *Вісник Луганського інституту внутр. справ МВС України*. – 2001. – № 2. – С. 69-76.

29.Гудзь Т.І. Конституційне закріплення суспільного ладу: основні підходи // *Право і безпека*. – 2015. – № 3(58). – С. 21-25.

30.Данилюк Ю. Проблемні питання конституційно-правового статусу народного депутата України // *Наукові записки Ін-ту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 3. С. 31-37.

31. Дахова І.І. Чинники, що впливають на конституційно-правовий статус уряду в зарубіжних країнах // *Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб.* – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – Вип.80. – С.9-14.

32.Дерев'янка С. Віковий ценз учасників виборів і референдумів за конституціями світу: порівняльно-правовий аналіз // *Вибори та демократія*. – 2008. – № 1(15). – С. 17-24.

33.Дерев'янка С.М. Обмеження права громадян на участь у виборах і референдумах: порівняльно-правовий аналіз норм конституцій світу // *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. – Вип. 44. – 2009. – С. 218-223.

34.Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. Пер.з англ. – К.: «АртЕк», 1997. – 624 с.

35.Євграфова Є. Питання правової організації державної влади в контексті конституційної реформи в Україні // *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 3. С. 62-74.

36.Журавський В.С. Становлення і розвиток українського парламентаризму (теоретичні та організаційно-правові проблеми). – К.: Парламентське вид-во, 2002.

37.Заворотченко, Т. М. Поняття, сутність і природа політичних прав і свобод людини й громадянина в Україні // *Часопис Київського університету права*. – 2012. – № 4. – С. 355-359.

38.Калиновський Б.В. Характерні ознаки місцевої публічної влади в Україні // *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 18-24.

39. Калиновський Б.В. Шляхи удосконалення конституційної моделі адміністративно-територіального устрою та організації місцевої публічної влади України // *Часопис Київського університету права*. – 2011. – № 3. – С. 100-103.

40.Калінічева Г. Державна політика підтримки розвитку організацій громадянського суспільства в країнах ЦСЄ // *Віче*. – 2013. – № 20. – С. 7-11. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2013_20_3

41.Калініченко О. Аспекти парламентського контролю за реалізацією конституційних прав, свобод та обов'язків людини та громадянина // *Право України*. – 2008. – № 1. – С. 153-155.

Інформаційні ресурси

1. <http://portal.rada.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
2. <http://www.ac-rada.gov.ua> – офіційний сайт Рахункової палати України.
3. <http://www.ccu.gov.ua> – офіційний сайт Конституційного Суду України.
4. <http://www.kmu.gov.ua/control/> – єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.
5. <http://www.ombudsman.kiev.ua> – офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України.
6. <http://www.president.gov.ua/> – офіційне інтернет-представництво Президента України.
7. <http://www.rainbow.gov.ua> – офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України.